

ZANEDBANÉ LEKCE Z AMERICKÉ HISTORIE

To, co se odehrává v zemích třetího světa a v bývalých komunistických zemích, se již dříve událo v Evropě a v Severní Americe. Naneštěstí jsme tak zaujati neúspěchem tolika národů provést úspěšný přechod ke kapitalismu, že jsme zapomněli, jak se to podařilo úspěšným kapitalistickým národům. Po léta jsem navštěvoval technokraty a politiky v rozvinutých zemích od Aljašky až po Tokio, ale ti mi na mou otázku neposkytli žádnou odpověď. Byla to záhada. Nakonec jsem našel odpověď v jejich historických análech, přičemž ten nejnázornější příklad mi poskytla historie Spojených států.

MYSTÉRIUM PRÁVNÍHO SELHÁNÍ:
PROČ MAJETKOVÉ ZÁKONY NEFUNGUJÍ MIMO ZÁPAD

Od devatenáctého století národy kopírují západní zákony, aby svým občanům poskytlly institucionální rámec pro produkci bohatství. V imitaci těchto zákonů pokračují i dnes – a to samozřejmě nefunguje. Většina občanů stále nedisponuje zákony, které by jim dovolovaly proměnit jejich úspory v kapitál. Proč tomu tak je a co je potřeba učinit, aby majetkové zákony fungovaly, zůstává záhadou.

Řešení těchto záhad se věnuje jedna celá kapitola této knihy.

* * *

Dozrála doba k zodpovězení otázky, proč kapitalismus triumfuje na Západě a stagnuje prakticky všude jinde na světě. Vzhledem k tomu, že všechny akceptovatelné alternativy ke kapitalismu jsou dnes zdiskreditovány, jsme konečně v situaci, kdy můžeme kapitalismus studovat bez emocí a do hloubky.

KAPITOLA DRUHÁ

MYSTÉRIUM CHYBĚJÍCÍ INFORMACE

Ekonomická věda se v průběhu let stávala stále abstraktnější a odtrženější od událostí reálného světa. Ekonomové ve své většině již nestudují fungování skutečného ekonomického systému. Vyslovují o něm teorie. Jak svého času prohlásil anglický ekonom Ely Devons na jednom jednání: „Kdyby ekonomové chřéli studovat koně, nešli by se na ně podívat. Seděli by ve svých pracovnách a říkali by si: „Co bych asi tak dělal, kdybych byl koněm?“

Ronald H. Coase, *Úkol společnosti*

Představte si zemi, kde by nikdo nebyl s to určit, co komu patří, kde by nebylo možné snadno ověřit adresy, občany by nebylo možné přimět, aby platili své dluhy, zdroje by nemohly být bez problémů proměněny v peníze, vlastnictví by nemohlo být rozděleno na podíly, popisy aktiv by nebyly standardizovány a nebylo by je možné snadno porovnávat, přičemž pravidla organizující vlastnictví by se lišila čtvrt od čtvrtě nebo dokonce ulici od ulice. Právě jste se vžili do situace rozvojové nebo bývalé komunistické země; přesněji řečeno vžili jste se do životů 80 procent jejich obyvatel, kteří se

způsobem života odlišují od svých pozápadnějších elit stejně jako černí a bílí Jihoafričané za dob apartheidu.

Tato osmdesátiprocentní většina nežije, jak si často představují lidé ze Západu, v beznadějně chudobě. Ti, kteří žijí v režimech s propastnou sociální nerovností, vlastní i přes svou nespornou chudobu víc, než si kdokoliv dokáže představit. To, co vlastní, však není reprezentováno tak, aby bylo s to produkovat další hodnoty. Vykročíte-li ven za bránu hotelu Nile Hilton, nenecháváte za sebou hypertechnologický svět faxů a výrobníků na led, televizi a antibiotik. Obyvatelé Káhiry mají ke všem těmto vymoženostem přístup.

To, co v naší hypotéze opouštíme, je svět právně vymahatelných transakcí majetkových práv. Hypotéky a stále adresy jsou v Káhiře nedostupné dokonce i pro ty, kteří by vám nejspíš přišli jako docela bohatí. Na okraji Káhiry žijí ti nejchudší z nejchudších v chudinské čtvrti starých náhrobků přezdívané „město mrtvých“. Téměř celá Káhira je však městem mrtvých – mrtvého kapitálu, aktiv, která nemožno být plně využívána. Instituce, které propůjčují kapitálu život – které soukromé osobě dovolují ošetřovat zájmy třetích stran prostřednictvím práce a aktiv – zde nejsou.

Chceme-li pochopit, jak je to možné, musíme se vrátit do devatenáctého století, kdy Spojené státy vydobývaly svou společnost z divočiny. Spojené státy zdědily od Británie nejenom fantasticky komplexní pozemkový zákon, ale také rozvětvený systém vzájemně se překrývajících pozemkových grantů. Tenkrát akc zemé může patřit muži, který jej obdržel na základě pozemkového grantu získaného od Britské koruny, dalšímu muži, který tvrdí, že jej koupil od indiánského kmene, a ještě dalšímu, který jej přijal namísto platby od státní vlády – a žádný z těchto tří jej ve skutečnosti nemusel nikdy spatřit ani koutkem oka. Mezitím se země zaplňovala imigranty, kteří vytvářovali hranice, rozorávali půdu, stavěli si domy, prováděli pozemkové převody a poskytovali si navzájem úvěry dávno předtím, než jim vláda udělila právo tyto aktivity uskutečňovat. To byla éra osadníků „Divokého západu“. Jedním z důvodů, proč byl tak divoký, bylo to, že tyto osadníci, vesměs obyčejní squateři, „trvali na tom, že půdě dává hodnotu a zakládá vlastnictví jejich práce, nikoliv formální písemné tituly nebo svévolně narušitelné hraniční čáry“⁶¹. Věřili, že když zaberou půdu a postaví si na ní domy a farmy, bude jejich. Stát a federální vláda jejich víru neshledly. Státní vláda ... upravovala farmy a ničila jejich

přibytky. Osadníci se bránili. Když vojáci odešli, osadníci si vypálené usedlosti opětovně zbudovali a vrátili se ke každodennímu zápasu o živobytí. A právě tato minulost je současností třetího světa.

PŘEKVAPIVÁ REVOLUCE

Před rokem 1950 byla většina zemí třetího světa zemědělskými společnostmi organizovanými tak, že by se v nich Evropan osmnáctého století cítil jako doma. Lidé obvykle pracovali na půdě, kterou vlastnilo jen několik málo velkých pozemkových vlastníků, z nichž někteří byli rodilí oligarchové, zatímco jiní byli koloniálními osadníky. Města byla malá a fungovala spíše jako tržiště a přístavy než jako průmyslová centra; dominovaly jim nepočtené merkantilistické elity, které chránily své zájmy pomocí husté sítě výnosů a regulací.

Po roce 1950 došlo ve třetím světě k ekonomické revoluci podobající se sociálním a ekonomickým převratům v Evropě kolem roku 1800. Nové stroje snižovaly poprávku po venkovské práci, nové medikamenty a péče o veřejné zdraví zase snižovaly kojeneckou úmrtnost a prodlužovaly všeobecnou délku života. Záhy se stovky a tisíce lidí ubíraly po nově zbudovaných dálnicích do velkoměst atraktivně ličených v nových rozhlasových pořadech.

Počty obyvatel velkoměst začaly překotně růst. Jen v samotné Číně se od roku 1979 vystěhovalo z venkova do velkoměst více než 100 milionů lidí. Mezi lety 1950 a 1988 se obyvatelstvo metropolitní oblasti Port-au-Prince rozrostlo ze 140 000 na 1 550 000. Do roku 1998 už se přibližovalo dvěma milionům. Téměř dvě třetiny těchto lidí žijí ve slumech. Experti si nad tímto přívalem nové příchozích zoufali již v roce 1973 – dávno před největší migrační vlnou. „Všechno nasvědčuje tomu, že se město začíná rozpadat.“ napsal jeden urbanista. „Nekontrolovaná výstavba všude kolem nás. Kanalizace nejsou schopny absorbovat dešťovou vodu a neustále se ucpávají. Obyvatelstvo se koncentruje do uzavřených oblastí, kde nejsou k dispozici žádné inženýrské sítě... Chodníky Avenue Dessalines jsou doslova zaplaveny drobnými prodejci... Město se stalo neobyvatelným.“⁶²

Málokdo očekával takovou transformaci ve způsobu, jakým lidé žili a pracovali. Módní teorie oné doby o „vývoji“ se pokoušely transplantovat modernitu na venkov. Nečekalo se, že se rolníci vydají vstříc dvacátému sto-

letí do velkoměst. Ale desítky milionů nakonec přišly i navzdory rostoucí nevráživosti. Čelily neproniknutelné stěně regulací, které jim bránily v rozvíjení legálních sociálních a ekonomických aktivit. Pro tyto nové obyvatele velkoměst bylo nesmírně obtížné získat legálně bydlení, začít legálně podnikat nebo najít si legální práci.

PŘEKÁŽKY LEGALITY

Abych získal představu, jak obtížný byl život přistěhovalce, otevřel jsem si se svým týmem malou oděvní dílnu na předměstí peruánské Limy. Naším cílem bylo zahájit nový a dokonale legální byznys. Moji spolupracovníci začali tedy vyplňovat formuláře, stát ve frontách a podnikat cesty autobusem do centrální Limy s cílem získat veškeré doklady potřebné k zahájení činnosti malého legálního podniku v Peru. Touto činností strávili šest hodin denně a nakonec si o 289 dnů později skutečně zaregistrovali vlastní podnik. Ačkoliv oděvní dílna měla žít pouze jednoho zaměstnance, náklady na legální registraci činily 1231 dolarů – třicetinasobek minimální měsíční legální registraci oprávnění na stavbu domu na půdě vlastněné státními. Získání legálního oprávnění na stavbu domu a vyžadovalo 207 administrativních kroků v šest let a jedenáct měsíců a vyžadovalo 207 administrativních kroků v dvaapadesáti vládních úřadech (viz vyobrazení 2.1 v příloze knihy). Získání legálního nároku na zmíněný kus půdy si vyžádalo 728 kroků. Zjistili jsme rovněž, že soukromý autobusový dopravce, provozovatel mikrobusu nebo řidič taxíku, který chtěl získat oficiální dobrozdání pro danou trasu, musel absolvovat šestadvacet měsíců byrokratických procedur.

Můj výzkumný tým za asistence lokálních spolupracovníků prováděl podobné experimenty i v dalších zemích. Překážky nebyly o nic menší než v Peru; často byly dokonce ještě větší. Pokud si na Filipínách člověk vystavěl příbytek na státním nebo soukromém městském pozemku, k jeho legální koupi by spolu se svými sousedy musel vytvořit asociaci, aby se kvalifikoval pro státní program na podporu bydlení. Celý proces by si vyžádal 168 kroků, zúčastnilo by se ho třiadvacet veřejných a soukromých agentur a trvalo by to třináct až pětadvacet let (viz vyobrazení 2.2 v příloze). A to vše pouze za předpokladu, že státní program na podporu bydlení disponuje dostatkem zdrojů. Pokud se příbytek nachází na půdě stále ještě považované za „ze-

mošla využívat pro městskou výstavbu – celkem 45 dalších byrokratických procedur u třinácti instancí, což přidá k jeho úsilí další dva roky.

Ten, kdo chce v Egyptě získat právo na užívání pouštního území vlastního státu a zaregistrovat si jej, se musí podrobit nejméně 77 byrokratickým procedurám u jednatřiceti veřejných a soukromých agentur (viz vyobrazení 2.3 v příloze). To může zabrat něco mezi pěti až čtrnácti lety. Výstavba legálního příbytku na bývalé zemědělské půdě by si vyžádala šest až jedenáct let byrokratických tahanic, ne-li ještě déle. To vysvětluje, proč se celých 4,7 milionu Egypťanů rozhodlo zbudovat si své příbytky ilegálně. Kdyby se po dokončení stavby příslušný osadník rozhodl, že se stane občanem, jenž ctí zákony, a chtěl by si zakoupit právo na legální užívání svého domu, riskoval by jeho demolici, vysokou pokutu a až desetiletý trest vězení.

Na Haiti se může obyčejný občan legálně usadit na státní půdě kupříkladu tak, že si ji od vlády na pět let pronajme a následně koupí. Naši bádatelé ve spolupráci s našimi haitskými spolupracovníky zjistili, že k dosažení takového cíle je třeba učinit 65 byrokratických kroků, což průměrně zabere něco málo přes dva roky, a to vše jen kvůli privilegiu pronajmout si příslušný pozemek na pět let. Zakoupit si jej by vyžadovalo překonání dalších 111 byrokratických překážek a dalších dvanáct let (viz vyobrazení 2.4 v příloze). K legálnímu získání pozemku na Haiti je tedy potřeba celkem devatenáct let. Nicméně ani tento očistec vám nezaručí, že vám nabytý majetek zůstane legálním.

V každé ze zkoumaných zemí jsme objevili, že zachovat si legalitu je téměř tak obtížné jako ji získat. Přistěhovalci tedy zákon ani tak neporušují, jako zákon ničí je – a oni se rozhodují pro únik ze systému. V roce 1976 byly ve Venezuele celé dvě třetiny zaměstnanců zaměstnány v legálních podnicích; dnes tento poměr činí méně než polovinu. Před třiceti lety byly více než dvě třetiny nových bytů v Brazílii stavěny jako byty nájemní. Dnes jsou jen asi 3 procenta nově postavených domů oficiálně označovány jako nájemní. Kam se tento trh vytratil? Do ilegálních čtvrtí brazilských měst zvaných *favelas*, které stojí mimo sféru regulované oficiální ekonomiky a řídí se principem nabídky a poptávky. Ve *favelách* neexistují žádné kontroly výše nájmů; nájmý se vyplácí v amerických dolarech a nájemníci, kteří neplatí, jsou okamžitě vystěhováni.

Jakmile se nově příchozí do města vzbouří proti systému, stanou se

z nich osoby stojící „mimo zákon“. Jejich jedinou alternativou je žít a pracovat mimo sféru vymezenou oficiálními zákony a používat své bezděčně nabyté instrumenty k mobilizaci svých aktiv. Tyto instrumenty jsou výsledkem kombinace pravidel selektivně načerpaných z etablovaného právního řádu, z ad hoc improvizací a z návyků pocházejících z jejich původních domovů nebo vyvinutých v dané lokalitě. Jsou vyústěním společenské smlouvy udržované při životě komunitou jako celkem a prosazované autoritami, které si tato komunita postavila do svého čela. Tyto extralegální společenské smlouvy daly vzniknout vitálnímu sektorům, které však nedisponují dostatečným kapitálem; zakládají jakési neformální centrum světa chudých.

SEKTOR STRÁDAJÍCÍ NEDOSTATKEM KAPITÁLU

Ačkoliv přistěhovalci prchají před zákonem, v žádném případě se nestahují někam do ústraní. Pro sektory strádající nedostatkem kapitálu ve třetím světě a v bývalých komunistických zemích je charakteristická tvrdá práce a velká důmyslnost. Domácí průmyslová výroba vzkvétá všude a produkuje rozsáhlý sortiment – od oblečení a obuvi až po imitace hodinek Cartier a tašek od Vuittona. Existují malé dílny, ve kterých se monují a renovují stroje, auta a dokonce i autobusy. Nová městská chudina vytvořila celá průmyslová odvětví a dala vzniknout sousedstvím, která využívají ilegální elektrické přípojky a vodovodní sítě. Existují dokonce dentisté, kteří bez příslušné licence odstraňují zubní kazы.

V žádném případě se zde však nejedná pouze o službu chudých chudým. Tito noví podnikatelé zaplňují totiž také mezery v legální ekonomice. Autobusy, minibusy a taxíky bez příslušné licence zajišťují v mnoha rozvojových zemích dřívou většinu veřejné dopravy. V jiných oblastech třetího světa obchodníci ze slumů zajišťují dodávku většiny potravin nabízených na trhu, ať už na ulici z pojiždných stánků nebo z improvizovaných pultrů v budovách, které si staví.

V roce 1993 odhadovala Mexická obchodní komora počty stánků pouličních prodavačů ve federálním distriktu Mexico City na 150 000 (vedle 293 000 pouličních stánků v třiačtyřiceti dalších mexických metropolích). Tyto stánky jsou široké asi jen 1,5 metru. Kdyby pouliční obchodníci v Me-

xitu vytvořili by řadu dlouhou 210 kilometrů. Tisíce a tisíce lidí pracují v extralegálním sektoru: na ulicích, ve svých domovech a v neregistrovaných dílnách, kancelářích a továrnách. Pokus Mexického národního statistického institutu v roce 1994 o součet veškerých neoficiálních „mikrobyznysů“ v celé zemi dospěl k celkovému počtu 2,65 milionu těchto drobných podniků.

To jsou všechno praktické příklady ekonomického života v sektoru společností strádající nedostatkem kapitálu. V bývalých komunistických zemích můžete vidět ještě sofistikovanější státem nepodchyčené aktivity od produkce počítačového hardwaru a softwaru až po produkci trysekových letadel na export.

Rusko má samozřejmě zcela jinou historii než země třetího světa jako Haiti nebo Filipíny. Od pádu komunismu nicméně bývalé sovětské státy sklouzávají do stejných kolejí neformálního vlastnictví. V roce 1995 *Business Week* uvedl, že čtyři roky od konce komunismu „jen asi 280 000 z celkového počtu 10 milionů ruských farmářů vlastní svou půdu“. Následující zpráva vykresluje situaci důvěrně známou ze zemí třetího světa: „[V bývalém Sovětském svazu] jsou práva na soukromé vlastnictví, užívání a krádež půdy nedostatečně definována a nejsou jasně chráněna zákonem... Mechanismy používané v tržním systému k ochraně pozemkových práv jsou stále ještě v plenkách... Stát nadále pokračuje v restrikcích na užívání půdy, kterou nevlastní.“³ Z odhadů vycházejících ze spotřeby energie vyplývá, že mezi lety 1989 a 1994 se neoficiální ekonomické aktivity v bývalých sovětských republikách zvýšily z 12 na 37 procent celkového objemu produkce. Podle některých je toto číslo ještě vyšší.

Nic z toho nepřipadne jako neznámé těm, kteří žijí mimo sféru Západu. Stačí jen, když otevřete okno nebo si vezmete taxík z letiště do hotelu – uvidíte periferii města přečpanou slumy, všudypřítomné armády prodejců nabízející zboží, dílny kypící životem za dveřmi garáží a pomačkané autobusy křižující špinavé ulice. Extralegalita je nezdědka vnímána jako „marginální“ jev podobný černým trhům v rozvinutých zemích, chudobě nebo nezaměstnanosti. Extralegální svět je zpravidla vnímán jako místo, kterým bloumají gangsteři či jiné zlověstné postavy zajímavé nanejvýš tak pro policii, antropology a misionáře.

Ve skutečnosti je dnes marginální právě legalita, zatímco extralegalita se stala normou. Chudí se již ujali kontroly nad značným množstvím nemovitostí a objemem produkce. Mezinárodní agentury, které vysílají své konzul-

tanty do zářivých skleněných věží elegantních čtvrtí velkoměst na setkání s místním „soukromým sektorem“, jednají pouze s nepatrným zlomkem podnikatelské komunity. Rostoucí ekonomická moc třetího světa a bývalých komunistických zemí je dilem likvidátorů odpaďu, výrobců spotřebního zboží a ilegálních stavebních firem ve městě. Jedinou reálnou alternativou pro vlády těchto národů je integrovat tyto zdroje do přehledného a soudržného právního rámce, nebo pokračovat v životě v anarchii.

KOLIK MRTVÉHO KAPITÁLU?

V průběhu minulého desetiletí moji badatelé za asistence do věci zasvěcených místních profesionálů prováděli výzkum v pěti velkoměstech třetího světa – Káhiře, Limě, Manile, Mexico City a Port-au-Prince – za účelem zjištění hodnoty majetku lidí, které diskriminativní zákonodárství vyloučilo z kapitalizovatelné ekonomie. (Výsledky těchto výzkumů jsou graficky znázorněny v tabulkách v Příloze.) Ve snaze o větší přesvědčivost jsme svou pozornost zaměřili na ta nejmhatatelnější a nejsnadněji zjiřitelná aktiva: na nemovitosti.

Na rozdíl od prodeje potravin nebo bot, opravy automobilů či produkce imitací hodinek Cartier, tedy aktivit, které se obtížně evidují a ještě obtížněji hodnotí, se budovy nikam schovat nedají. Jejich cenu určíte jednoduše tím, že si zjistíte cenu stavebních materiálů a ověřte si prodejní ceny srovnatelných budov. Strávil jsem tisíce dní počítáním budov blok za blokem. Když jsme k tomu dostali oprávnění, publikovali jsme výsledky nasbírané v každé z těchto zemí, aby mohly být podrobeny veřejné diskusi a kritice. Ve spolupráci s lidmi v terénu jsme znovu a znovu ověřovali naše postupy a závěry.

Zjistili jsme, že v sektoru trpícím nedostatkem kapitálu si lidé staví příbytky přinejmenším tolika způsoby, kolik existuje překážek, které jsou nu- cení obejít. Patrně nejznámější jsou chatrné příbytky na půdě ve vlastnictví vlády. Náš výzkum však ukázal daleko kreativnější způsoby, jak obejít zákony regulující nakládání s nemovitostmi. V Peru se například jednotlivci sdružovali do zemědělských družstev za účelem skupování nemovitostí od jejich vlastníků a jejich proměny na obytná a průmyslová sídla. Protože neexistuje žádný jednoduchý legální způsob, jak změnit pozemkovou držbu,

Městský a venkovský mrtvý kapitál v nemovitostech po celém světě (1997)

Tabulka 2.1

Městský		Venkovský		Celkový součet	
Miliony obyvatel	Miliony obyvatel	Miliony obyvatel	Miliony obyvatel	Miliony obyvatel	Miliony obyvatel
1,75	85	1,747	503	3,494	1,248
0,58	28	167	167	334	1,081
0,74	36	211	371	582	1,117
0,89	44	371	256	627	1,297
0,36	18	328	103	431	1,359
2,16	105	1,611	619	2,230	1,930
6,48	316	4,743	1,859	6,592	4,984
0,26	13	191	75	266	1,034
6,74	329	4,934	1,934	6,868	4,968
Celkový součet		Celkový součet		Celkový součet	
1,75	85	1,747	503	3,494	1,248
0,58	28	167	167	334	1,081
0,74	36	211	371	582	1,117
0,89	44	371	256	627	1,297
0,36	18	328	103	431	1,359
2,16	105	1,611	619	2,230	1,930
6,48	316	4,743	1,859	6,592	4,984
0,26	13	191	75	266	1,034
6,74	329	4,934	1,934	6,868	4,968
Miliony obyvatel		Miliony obyvatel		Miliony obyvatel	

1) 1997 rozpočet a bytůvek komunistických zemí
2) Odhaduje se, že 45 % městských parcel je extralegální majetek. Ty byly buď: 1) vlastněny díky povolení vlády, 2) jejich vlastníci byli v soudu v občanské žalobě proti státu, 3) byly vyvádnuty, 4) byly zastavěny, a nebo 5) byly zastavěny bez odůvodnění povolení.
3) Průměr 3 972 \$ za hektar země a 138 \$ za hektar pastvy.

rolníci v družstvech vlastněných státem ilegálně rozdělili půdu na menší, soukromě obhospodařované parcely. Platný titul na svou půdu mají tudíž jen někteří z nich. V Port-au-Prince dokonce i některé velice drahé nemovitosti mění vlastníky, aniž by se kdokoliv namáhal informovat pozemkový registr, který je tak jako tak beznadějně zavalený žádostmi. V Manile vyrůstají nové domy na půdě určené výlučně k průmyslovému využití. V Káhiře si obyvatelé starších tříposchoďových obecních domů staví na střechách svých příbytků další tři ilegální poschodí a vzniklé byty prodávají přibuzným a dalším zájemcům. Rovněž v Káhiře legální nájemníci bytů, jejichž nájemné bylo na počátku padesátých let zmrazeno na částce, která dnes představuje méně než jeden dolar ročně, dále dělí tyto příbytky na menší byty a pronajímají je za tržní ceny.

Některé tyto bytové projekty byly extralegální hned od prvního dne, přičemž byly vybudovány navzdory porušování veškerých možných zákonů. Jiné budovy, jako například domy v Port-au-Prince nebo káhirské byty s regulovaným nájemným, byly vystavěny legálním způsobem, ale později sklouzly do šedé zóny, neboť vyhovět litře zákona by bylo příliš nákladné a komplikované. Tak či onak se téměř všechny příbytky ve zkoumaných velkoměstech prohřešovaly proti zásadám legality a byly v rozporu právě s těmi principy, které by hypoteticky jejich majitelům poskytlý reprezentace a instituce k tvorbě kapitálu. Někde mohou stále ještě existovat vlastnické tituly nebo záznamy o vlastnictví, ale faktický vlastnický stav těchto aktiv již dávno propadl roštem oficiálních registrů, a příslušné záznamy a mapy tudíž ztratily svou aktuálnost.

Zdroje většiny lidí se tak staly komerčně a finančně neviditelnými. Nikdo už neví, kdo kde co vlastní, kdo má jaké povinnosti a závazky, kdo je zodpovědný za případné ztráty a defraudace nebo jaké nástroje jsou k dispozici pro vymáhání plateb za služby a dodané zboží. A proto nebyla většina potenciálních aktiv v těchto zemích identifikována nebo zmobilizována; je zde malý operativní kapitál a směnná ekonomika je nefunkční a pomalá.

Tento obraz sektoru strádajícího nedostatkem kapitálu se nápadně liší od konvenční představy rozvoje světa. Ale právě v takovém světě žije většina světové populace. Ve světě, kde se vlastnictví aktiv nesnadno eviduje a jejich objem obtížně zjišťuje, protože není regulováno žádným oficiálně uznávaným souborem pravidel; kde případný hospodářský výnos příslušných aktiv nebyl ještě zanalyzován ani zevidován; kde jich nelze využít

DŮLEŽITOST EXTRALEGÁLNÍHO NEMOVITĚHO KAPITÁLU
V GLOBALNÍM KONTEXTU¹⁾ (1996)

Relativní důležitost ²⁾	Biliony \$	
0.5	17.1	Globální hodnota extralegálního nemov. kapit. v městech i na venkově
0.8	11.3	Celková hodnota společnosti registrovaných na hlavních kapitálových burzách ve 20 rozvinutých zemích ³⁾
1.6	5.7	HDP rozvojových zemí
2.1	4.5	Peněžní rezerva USA
4.4	2.1	Tržní hodnota společnosti zaregistrovaných na hlavních kapitálových burzách ve 30 rozvojových zemích ⁴⁾
15.5	0.6	Celkový latinskoamerický zahraniční dluh (soukromý i veřejný)
46.5	0.2	Půjčky Světové banky za posledních 30 let
93.0	0.1	Rozvojová pomoc ze zdrojů jednotlivých vlád ⁵⁾

1) Předbíhání dat
2) Hodnota extralegálního nemovitého kapitálu dělená hodnotou každé uváděné proměnné
3) Tržní hodnoty zaregistrované na hlavních kapitálových burzách každé jednotlivé země
4) Grany a zvyhodněné půjčky rozvojem zemím

k tvorbě nadhodnoty prostřednictvím vícenásobných transakcí, protože jejich nejistota a nestabilní povaha ponechává příliš prostoru pro nedorozumění, chybný odhad nebo i odstoupení od uzavřené dohody – kde zkrátka až příliš mnoho aktiv zůstává mrtvým kapitálem.

JAKÁ JE HODNOTA TOHOTO MRTVÉHO KAPITÁLU?

Mrtvý kapitál, doslova celé hory mrtvého kapitálu lemuji ulice měst každé rozvojové a bývalé komunistické země. Na Filipínách podle našich propočtů 57 procent obyvatelestva velkoměst a 67 procent obyvatelestva venkova žije v bytech, které jsou mrtvým kapitálem. V Peru 53 procent obyvatelestva velkoměst a 81 procent venkovského obyvatelestva žije v extralegálních příbyt-

cích.

Tato čísla jsou ještě dramatičtější na Haiti a v Egyptě. Na Haiti podle našich odhadů žije 68 procent obyvatelestva měst a až 97 procent obyvatelestva venkova v příbytých, na které si nikdo nemůže činit jednoznačný právní nárok. V Egyptě bydlení, ve kterém leží mrtvý kapitál, poskytuje domov pro 92 procent obyvatelestva měst a 83 procent obyvatelestva venkova.

Mnohé z těchto příbytků mají podle západních standardů zanedbatelnou hodnotu. Chatrč v Port-au-Prince nestojí možná ani 500 dolarů, dřevěný domek u znečištěného kanálu v Manile může stát přibližně 2700 dolarů, relativně solidní dům ve vesnici na okraji Káhiry bude stát jen asi 5000 dolarů a solidní přízemní domek v horách kolem Limy s garáží a velkoplošnými okny by měl cenu jen asi 20 000 dolarů. Takových příbytků je však velké množství a součet jejich hodnoty dramaticky převyšuje celkový součet bo-

hatství rozvinutého světa.

Na Haiti činí celková hodnota venkovských a městských nemovitostí, které nejsou kryty vlastnickými tituly, asi 5,2 miliardy dolarů. Když se na tuto sumu podíváme v lokálním kontextu, ukáže se, že se jedná zhruba o čtyřnásobek veškerých aktiv společnosti legálně působících na Haiti, devítinásobek veškerých aktiv ve vlastnictví státu a stopadesátinásobek veškerých zaznamenaných přímých investic do haitské ekonomiky do roku 1995. Je Haiti jenom výjimkou, částí frankofonní Afriky mylně situovanou do americké hemisféry, kde Duvalierův režim systematicky odkládal na-

stavení velmi

Pak se tedy podíváme do Peru, hispánské a indoamerické země s velice rozdílnými tradicemi a ernickým složením. Hodnota extralegálně držných venkovských a městských nemovitostí v této zemi činí 74 miliard dolarů. To je pětinašobek veškerých transakcí realizovaných na burze v Limě před jejím pádem v roce 1998, jedenáctinásobek veškerých potenciálně privatizovatelných vládních podniků a služeb a asi čtrnáctinásobek hodnoty veškerých zahraničních investic do této země během její zdokumentované historie. Budete snad opět argumentovat, že oficiální peruánská ekonomika je paralyzovaná tradicemi starodávné říše Inků, korumpujícím vlivem koloniálního Španělska nebo nedávnou válkou s maoistickou skupinou zvanou Světlá stezka?

Budiž tedy. V tom případě se ale podíváme do Filipín, bývalého asijského protektorátu Spojených států. Hodnota tamních nemovitostí bez vlastnických titulů činí 133 miliard dolarů, tedy celý čtyřnásobek kapitalizace podílů 216 domácích společností, s nimiž se obchoduje na filipínské burze, sedminásobek celkových vkladů do tamních komerčních bank, devítinásobek celkového kapitálu státem vlastněných společností a čtrnáctinásobek hodnoty veškerých přímých zahraničních investic.

Filipíny jsou možná také anomálie, která souvisí s tím, jak se v bývalých španělských koloniích rozvíjelo křesťanství. V tom případě se tedy podíváme do Egypta. Hodnota mrtvého egyptského kapitálu v nemovitostech činí podle odhadu, k němuž jsme dospěli s našimi egyptskými kolegy, přibližně 240 miliard dolarů. To je třicetinásobek hodnoty veškerých podílů na káhirské burze, a jak bylo již zmíněno, pětadesátinásobek hodnoty veškerých zahraničních investic do egyptské ekonomiky.

V každé ze zkoumaných zemí nashromáždil podnikatelský důmysl chudých nesporně bohatství – bohatství, které představuje zdaleka největší zdroj potenciálního rozvojového kapitálu. Tato aktiva svým objemem nejenom zdaleka převyšují hodnotu vládních zdrojů, lokálních akciových obchodů a přímých zahraničních investic; jsou mnohonásobně vyšší než veškerá pomoc od průmyslově rozvinutých zemí a veškeré půjčky získané od Světové banky.

Naše závěry jsou ještě přesvědčivější, když vezmeme data z oněch čtyř zkoumaných zemí a porovnáme je se zeměmi třetího světa nebo bývalými komunistickými zeměmi dohromady. Odhadujeme, že asi 85 procent městských parcel v těchto zemích a něco mezi 40 až 53 procenty venkovských

parcel je využíváno takovým způsobem, že nemohou být využity k tvorbě kapitálu. Odhad hodnoty těchto aktiv je nevyhnutelně pouze přibližný. My se však domníváme, že naše odhady jsou tak přesné, jak jen je možné; a vcelku vzato poměrně konzervativní.

Podle našich propočtů činí celková hodnota nemovitostí v držení, nikoliv však ve vlastnictví chudých třetího světa a bývalých komunistických zemí minimálně 9,3 bilionu dolarů (viz tabulka 2.1 na str. 28).

To je suma hodná úvahy: 9,3 bilionu dolarů je asi dvojnásobek hodnoty veškerého oběžíva Spojených států. Blíží se celkové hodnotě podílů všech společností, s nimiž se obchoduje na hlavních burzách dvaceti nejrozvinutějších zemí: v New Yorku, Tokiu, Londýně, Frankfurtu, Torontu, Paříži, Miláně, na elektronické burze NASDAQ, jakož i na tučtu dalších světových trhů. Je to více než dvojnásobek veškerých zahraničních investic do třetího světa a bývalých komunistických zemí v desetiletí následujícím po roce 1989, šestačtyřicetkrát více veškerých úvěrů Světové banky za posledních třicet let a devadesátinásobek hodnoty veškeré rozvojové pomoci poskytnuté v téže době zemím třetího světa.

AKRY DIAMANTŮ

Spojení „globální chudoba“ až příliš často evokuje obraz zubožených žebračků spících na chodnicích Kalkaty a chudých afrických dětí hladovějících v poušti. Tyto výjevy jsou samozřejmě reálné a miliony našich bližních se dožadují naší pomoci a zaslouží si ji. Nicméně ten nejpochmurnější obraz třetího světa není ten nejvystuženější. A co je ještě daleko horší, odvádí pozornost od neúnavného úsilí oněch drobných podnikatelů, kteří překonali veškeré představitelné překážky v úsilí zvětšit bohatství svých společností. Pravidlivější obraz by zachycoval muže a ženu, kteří trpělivě spořili, aby si vystavěli dům pro sebe a své děti, a kteří zakládají podniky tam, kde by to nikdo nepovažoval za možné. Drazdí mne, když se o takových heroických podnikatelích říká, že přispívají k problému globální chudoby.

Nejsou problémem. Jsou jeho řešením.

Po americké občanské válce jistý kazatel jménem Russell Conwell křičel val Ameriku s posestvím, které uchvátlo miliony lidí. Vyprávěl příběh in-
diánského ochranníka. Iemuž prorok přišel, že zbohatne nad veškeré po-

myšlení, pokud nepřestane pátrat po svém pokladu. Obchodník procestoval celý svět a vrátil se domů jako starý, zklamaný a zlomený člověk. Když vstoupil do svého zpusťlého domu, pocítil palčivou žízeň. Ale studna na jeho zahradě byla vyschlá. Váhavě si došel pro rýč a začal kopat novou – a záhy narazil na Golcondu, největší světový diamantový důl.

Conwellův příběh je poučný. Představitelé zemí třetího světa a bývalého komunistického bloku nemusejí obcházet zahraniční ministerstva nebo mezinárodní finanční instituce ve snaze opatřit si finanční pomoc. V samém středu jejich nejhudších komunit a slumových čtvrtí lze najít ne-li přímo akry diamantů, tak přinejmenším biliony dolarů čekající na to, aby byly investovány do podnikání. Stačí jen, aby tajemství, jak lze aktiva proměnit v živý kapitál, vešlo v obecnou známost.